

Smatram da su takva traganja pravilna. Brz napredak moderne arhitekture doneo je niz tek započetih pravaca razvitka, koje istorija arhitekture stvarnije otkriva tek u poslednje vreme, a koji su, po pravilu, znatno kvalitetniji i više obećavaju od onog dela moderne arhitekture koji je pokrenuo rasprave o njenoj smrti. Proučavanje tih razvojnih tokova sačuvaće polje razvoja moderne arhitekture široko otvoreno sve dotle dok ne budu sasvim konvencionalizovana sva pravila njene artikulacije. Tak onda kad se to dogodi, njena kodifikacija biće okončana i tek tada će moći da nastane istinska avangarda, koja će biti u stanju da nadmaši ne samo ljusku, nego i strukturu moderne arhitekture.

Sa slovenačkog preveo Jaroslav Turčan

1. Charles Jencks, „The Language of Post-Modern Architecture“, Rizzoli Int., New York 1977.
2. Charles Jencks, „Architecture 2000“, Studio Vista, London 1971, str. 47.
3. Luciano Semerari, Diego Peruzzo, Gianfranco Foti, Corrado Pagliaro: „Progetto Eloquente“, Marsilio Editori, Venezia 1981, u celom poglavlju „Fiducia nella retorica“.
4. Wladislaw Tatarkiewicz: „Istorija šest pojmova“, „Nolit“, Beograd, peto poglavlje.
5. Manfredo Tafuri u uvodnom predstavljanju Kevina Rochea, Venecija, februara 1981.
6. Vidi prikaz u *Sintezi* br. 55, 56, i 57.
7. Vidi *Sintezi* br. 47, 48, 49, i 50, 51, 52, zatim Vinko Torkar: „Dom – kuća – grad“, AB – Arhitektin bilten br. 48/78.
8. Phillip Tabor: „Fearful Symmetry“, AR – Architectural Review br. 1023, maj 1982.

dva pitanja savremene arhitekture

aleš vodopivec

Čini se da je odnedavno u modi pisati o krizi arhitekture. Obično o krizi moderne arhitekture. Pri tome je sam termin „moderna“ upravo o toliko nejasan koliko danas tako omiljeni nadimak postmoderna. Nije čak ni jasno radi li se o vremenskim ili stilskim razgraničenjima događaja u arhitekturi.

Možemo li govoriti o krizi svega što je bilo zamišljeno ili izgrađeno kao neposredni rezultat ideja prosvetiteljstva tokom poslednja dva veka? Da li je, s druge strane, u krizi stilsko jedinstvo internacionalnog stila iz tridesetih godina našeg veka? Ako je ono prvo preambiciozno, drugo je preskromno. Svejedno, istina je da su novi gradovi odbojni, da arhitektura nije uspela da razreši socijalne protivrečenosti, da smo stalnim i nekontrolisanim širenjem gradnje postigli samo puku tehničku obradu arhitektonskog dela. Čini se da je kulturu izgradnje zamenila tehnika zidanja. Da bismo izbegli nesporazume oko moderne, kažimo radije da je u teškoćama ili čak u krizi savremena arhitektura.

Tradicionalna pitanja odgovornosti ili, preciznije, nadležnosti arhitekture u oblasti izgradnje i uređenja grada, ovaj put se pokazuju u drukčijem svetlu nego na prelasku iz XIX u XX vek. Ako je tada još izgledalo da će arhitektura, obogaćena rezultatima savremenih nauka i uz pomoć urbanizma, biti sposobna da pomogne razrešavanju društvenih suprotnosti, ipak su sve izrazitije sumnja u oslobađajuću ulogu tehnologije i opšta depolitizacija stvaralačkog mišljenja, kao svetska pojava 70-tih godina, dovela pitanja arhitekture opet u vidokrug arhitektonskog.

Postaviti arhitekturi pitanje s aspekta arhitekture, doduše, izgleda kao obična tautologija. U stvarnosti taj aspekt uspravo postavlja pitanje odgovornosti i nadležnosti u savremenoj arhitekturi najpre kao pitanja samosvesti, što znači kao opredeljenje samostalnosti ili relativne autonomije.

1. PITANJE RELATIVNE AUTONOMNOSTI ARHITEKTURE

Ovo pitanje danas iznenađuje svakoga, jer smo više decenija bili svedoci raznoraznih pokušaja da se arhitektura analizira pomoću bolje poznatih zakonitosti likovnih umetnosti, muzike ili književnosti i bezbrojnih socioloških, psiholoških, tehnoloških, ekonomskih, istorijskih i njima sličnih analiza, koje su sasvim preplavile arhitektonsku publicistiku. I to, kratko rečeno, skoro isključivo s nearhitektonskog stanovišta. To je išlo tako daleko da je čak i jedan od najpoznatijih poznavalaca i kritičara arhitekture, Zigrid Giedion (Siegfried Giedion), konstatovao da je arhitekta XX veka zauzet toliko obimnim problemima sasvim praktične prirode, da estetska pitanja moraju da zauzmu sekundarno mesto čak i u arhitektonskoj kritici.

Možda se upravo zbog svega toga danas utoliko oštrije postavlja pitanje jesu li teorijske osnove arhitekture zaista utemeljene samo unutar arhitekture same? Nije li moguće te osnove naći, kao u drugim umetnostima, izvan istorijskog razvoja same arhitekture. Na isti način kako ih je moguće naći u književnosti, muzici ili slikarstvu, možda još nikom nije palo na pamet da neku od navedenih oblasti treba da analizira pomoću zakonitosti arhitekture. Radi se, dakle, o pretpostavci da i arhitektura ima neko opisno, relativno autonomno znanje. Znanje u smislu nekih osnovnih pravila i principa koji su svojstveni samo arhitekturi, u smislu neke vrste mudrosti koja se može shvatiti, izgovoriti, napisati, ukratko – posredovati.

To znanje, ta mudrost je ono što arhitekturu utemeljuje kao relativno samostalnu struku. Relativno zbog toga što ni arhitektura ne nastaje izvan prostora i vremena, nego je deo šire društvene i kulturne okoline. Ipak, to ne znači da njenu (umetničku) vrednost utemeljuje samo mogućnost analogije s drugim umetnostima.

Arhitektura je, dakle, samostalna struka sa svojim posebnim zakonitostima, slično kao medicina, muzika itd. Od drugih se umetnosti razlikuje i time što modele i pobude za svoj rad druge struke traže u prirodi, izvan same sebe, dok arhitektura ne poznaje takav model, ne nalazi ga u prirodi, izvan sopstvenog iskustva, što znači da je njen referencijski okvir utemeljen unutar nje same. Svi pokušaji da se arhitektura obogati elementima nearhitektonskog sveta su pre ili posle postali neponovljiva epizoda koja svršava u slepoj ulici. Bilo kao ornamentalna osobenost zgrade ili perioda, češće kao nesporazum s okolinom. Drugim rečima, mogli bismo da kažemo da se arhitektura rađa uvek samo iz arhitekture. Ili drukčije, arhitektura je „samo“ arhitektura.

Slika 2

U pozadini svih ovih postulata, koji u savremenoj teoriji arhitekture doživljavaju svoju ne prvu i verovatno ne i poslednju reinkarnaciju, nalazi se uverenje da je svako arhitektonsko delo na neki način reinterpretacija istorije arhitekture. Pitanje reinterpretacije i odnos prema arhitektonskoj poruci čini se da je ono što danas povlači oštru granicu među savremenim arhitektonskim traganjima u svetu. S jedne strane se nalazi srednjoevropski prostor koje ga karakteriše neprekidni kontinuitet razvoja arhitekture i u XX veku, s druge većina zbivanja na tlu Amerike, gde se u zanosu takozvane postmoderne, pa preko kritike moderne, arhitektonska poruka posmatra samo kao ornament arhitektonskog dela, a ne kao određujući sastavni deo arhitekture, onaj deo koji jedini može da premosti značenjsku prazninu savremene gradnje.

Upravo značaj i čitljivost arhitekture bacaju još dodatno svetlo na pitanje njene autonomnosti. Arhitektura se od drugih umetnosti razlikuje i po tome što, po pravilu, ne nastaje kao izolovan predmet, kao samostalna i samozadovoljna tvorevina s jednoznačnim okvirom. Svako arhitektonsko delo, bila to najskromnija zgrada ili širi kompleks, uvek je samo deo šire celine. Tek u kontekstu te šire celine konstituiše se kako značenje, tako i umetnička vrednost arhitektonskog dela. Arhitektura je uvek dopunjavanje nečeg datog, prošlog, već poznatog. Ona to prošlo i poznato mora da poštuje ukoliko ne želi da postane samo slučajni element šire celine.

Kad govorimo o obavezi arhitektonskog dela prema širem prostoru, time se otvara drugo osnovno pitanje savremene arhitekture. To je pitanje koje označava pojava urbanizma.

2. PITANJE ODNOSA IZMEĐU ARHITEKTURE I URBANIZMA

Već u jedinom sačuvanom tekstu iz antičkog perioda, delu arhitekta Marka Vitruvija Polija (Marcus Vitruvius Pollius), nalazimo misao da je zadatak arhitekture kako projektovanje celih gradova, tako i projektovanje pojedinih zgrada, i da kvalitet svake pojedine zgrade zavisi i od izbora lokacije. Tu je misao u periodu renesanse razvio Alberti, koji je grad okarakterisao kao veliku kuću, a kuću kao mali grad.

Naš vek je vreme sasvim novih problema vezanih za grad. To su problemi koje je u grad donela industrijska revolucija – problemi kao što su brz i nekontrolisan porast, slabi higijenski uslovi, pojava slomova, socijalni problemi itd. Pojava urbanizma na prelasku XIX u XX vek predstavlja pokušaj savladivanja tih problema, koji su prvenstveno društveno-ekonomske prirode, zbog čega ih je ne moguće razrešiti unutar arhitekture u klasičnom smislu reči, tj. umetnosti građenja i uređivanja gradova. Urbanizam, čiji je zadatak da rešava takve probleme, predstavlja instrument društvenih promena i u rukama arhitekata znači preusmeravanje njihovog interesa s umetnosti građenja na socijalni i politički angažman.

U praksi savremene izgradnje i uređivanja gradova, urbanizam, s aspekta svojih izvornih ambicija socijalno-ekonomskog nadziranja prostora, uključuje se kao autoritet ne samo pri projektovanju na nivou širih, regionalnih planskih dokumenata, nego i pri oblikovanju zatvorenih gradskih ambijena, otvorenog spoljnog prostora, pa bila to ulica, trg, park i slično. S tačke gledišta saobraćajno-komunalnog uređenja, urbanizam projektuje najosetljivije delove gradova i na taj način prepušta arhitekturi podređenu ulogu popunjavanja slobodnih gradskih površina izolovanim objektima.

Arhitektura i urbanizam u gradskom prostoru predstavljaju, zapravo, samo dva različita pogleda ili vida istog, samo dva pola iste celine. Ipak, današnja nepovezanost planiranja urbanističkih osnova, s jedne strane, i podizanja pojedinih zgrada, s druge, ukazuje na nestanak dijaloga između zgrade i njene okoline. Na taj način se, dakle, pojavom urbanizma raskida s istorijski zasnovanim kontinuitetom između arhitekture i grada.

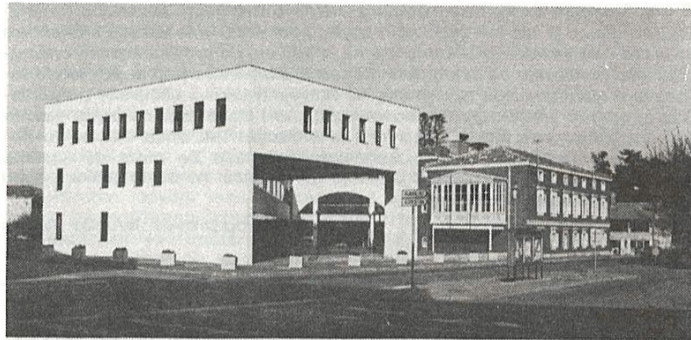
Možda bi, radi ilustracije navedenih pitanja savremene arhitekture, trebalo ukazati na dva primera novije slovenačke arhitekture. Obe realizacije delo su projektantskog biroa »Kraški zidar« u Sežani (arhitekta Marko Dekleva, Matjaž Garzaroli, Vojteh Ravnikar i Egon Vatovec).

Biro je već organizacijom svog rada formirao vrlo jasan odgovor na pitanje arhitekture u kontekstu gradskog prostora, jer pod jednim krovom spaja brigu za arhitekturu i urbanizam. Uspostavljanje dijaloga između obe struke i danas se ogleda u realizacijama ovog biroa, koje predstavljaju više nego očigledan rezultat zalaganja za arhitekturu kao umetničko delo, koje se konstituiše tek svom odnosu prema okolini. Čak bismo mogli reći da ovim arhitektama upravo okolina daje podsticaj za konačan lik arhitekture.

Prvo veće delo arhitekata iz ovog biroa, doživljavanje zgrade Skupštine opštine Sežana (nastalo od 1977. do 1979. godine), već je zadobilo status neke vrste arhitektonskog manifesta na tradicionalnu temu »grad je kao velika kuća i, obrnuto, kuća je kao mali grad«.

Koncept celine (slika 1) je suočavanje determinati šireg prostora s pobudama novog. Kao što je dozidana zgrada na neki način neposredni rezultat okoline – najbližeg susedstva, celog grada Sežane i čitave tipologije karakterističnog kraškog načina građenja oko unutrašnjeg otvorenog prostora – tako sam objekt jednim potezom formira niz sasvim novih prostora gradskog, opštinskog centra: središnje pročelje se kao veliki portal (porton) otvara prema unutrašnjem prostoru (slika 2), manjem trgu, nekakvoj opštinskoj dvorani za prijeme na otvorenom prostoru; zid na spoljašnjem obodu zgrade ima ulogu »ljuske« koja unutrašnje odvaja od spoljašnjeg i prati linije uličnih zgrada čime artikuliše ugao zatvorenog ostrva. Najšad, galerija koja povezuje dozidanu zgradu s postojećom i predstavlja drugi portal, označava prelaz iz unutrašnjeg trga u pozadinu parka (slika 3).

Drugo delo, Osnovna škola »Edvard Kardelj« (1978 – 1980), izgleda zanimljivo zbog toga što je izraslo izvan gradskog prostora, u karakterističnom kraškom predelu kod sela Dutovlje. Na taj način, ona otvara danas tako aktuelno pitanje arhitekture u prirodnoj okolini. Osnovna škola je rezultat ubeđenja da arhitektura i danas može biti umetničko delo koje obogaćuje

Slika 2

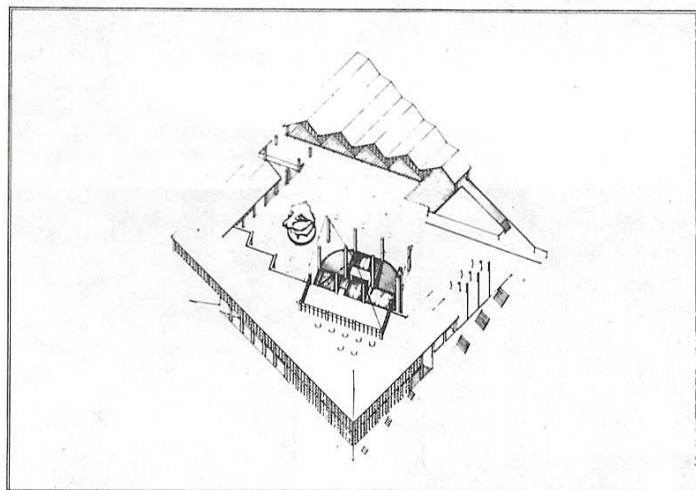
okolinu u kojoj se nalazi. Isto tako kao što širom Slovenije stoje kozolci, kao što su crkve na najisturenijim vrhovima naših brežuljaka ili piramide u ravnici Egipta. Škola je, dakle, izlaz vere u umetničku vrednost arhitekture, u umetnosti kao delo ljudskih ruku, koje se upravo u kontrastu s prirodom pokazuje u svom punom sjaju. Možda na način paladijanske vile (slika 4).

Zgrada škole oštrom i čistom osnovom prkosi kraškom terenu. Kvadrat zacrtan u kraškoj pokrajini je kao oaza, ostrvo ili čak ceo grad u malom. Ima sve elemente grada: ulaz, unutrašnji trg, spratove po obodu i slično. Ukratko, i škola je kuća koja je istovremeno i grad (slika 5). Grad kao velika kuća ili kuća kao mali grad? U središtu osnove je kuća, moglo bi se reći samo ideja kuće, krov poduprt stubovima, najelementarniji simbol arhitekture. Simbol skloništa, sigurnosti, doma i domaćinstva, simbol koji označava rođenje arhitekture.

Na sličan način se i kod škole, kao kod opštinske zgrade, pojavljuju i drugi poznati, a već zaboravljeni elementi, arhitektonske forme i konstrukcioni principi. Dakle, nikad kao osveženje, ekstravagancija ili figurativno obogaćivanje arhitektonskog dela. Ne radi se o lažnom upoređivanju prošlog, niti o vidu savremenog istoricizma ili elektricizma, nego o spoznaji da se arhitektonsko delo rađa samo u arhitekturi.

Ako smo pre dobrih deset godina još razmišljali o mogućem kraju arhitekture, danas se pitanje njene dalje sudbine iskazuje u tradicionalnim oblicima shvatanja arhitekture kao umetnosti izgradnje i uređenja grada. Ako se na arhitekturu kao umetnost izgradnje odnosi pitanje o njenoj autonomnosti, a na arhitekturu kao uređenje grada pitanje odnosa između arhitekture i urbanizma, onda to znači da se savremena arhitektura nalazi u fazi svoje preorijentacije prema samosvesti, u traženju svoje prvobitnosti, u traganju za svojim umetničkim mogućnostima. Da li se ta umetnost zove postmoderna ili nekako drugačije, pitanje je koje je za samu sudbinu arhitekture beznačajno.

Sa slovenačkog preveo
Jaroslav Turčan

Slika 5

*Kozolec je građevina u obliku široke skele s letvama i krovom, koja služi za sušenje sena. Napravljena je od drveta. Veoma je rasprostranjena u celoj Sloveniji (primedba prevodioca)